

זיוה שמיר

בנות שתיים (ב)

הרהורים על שתי הנובלות המאוחרות של א"ב יהושע

א. הדואט בין הרב לצעירה המגוירת בנובלה "המקדש השלישי"

הנובלה הקצרה "המקדש השלישי" (2022), שזה אך ראתה אור, בנויה בתבנית של מחזה שיש בו דיאלוגים והוראות בימוי ושני פרוטגוניסטים (דמויות ראשיות): אישה וגבר. האישה, אסתר אזולאי שמה, היא יהודייה-צרפתייה יפת-מראה כבת שלוש ושמונה, שבאה מפריז לגולל את סיפור חייה הטרגי באוזני רב ואיש המועצה הדתית בתל-אביב. הגבר הוא הרב נסים שושני, העוסק כל ימות השנה בהתרת עגונות במשרדו שבבית-הרבנות בתל-אביב.

האישה מגיעה לרב כדי להציע לרב עסקת קומפיניציה שתשתלם לשני הצדדים: הוא יגיש את מועמדותו למשרת רב ראשי בפריז ויסייע לה בהכפשת שמו של הרב הפרזאי מודיאנו, יליד סלוניקי, הנושא את עינו למשרה הרמה. הכשלת מינויו של מודיאנו בגין האשמתו בהטרדה מינית תסלול את הדרך לרב שושני להתמנות למשרה הנחשקת; ואילו היא, אסתר אזולאי, תיקום את נקמתה ברב שפגע בה בנעוריה פיזית ונפשית, אף שיבש במתכוון את כל מהלכי חייה כדי שלא תוכל להינשא לבחיר-לבה. יש ב"מחזה" שלפנינו גם דמויות משנה, שלא כולן נראות לעין, בין משום שהן נמצאות בפריז, בין שהן נמצאות בקרבת מקום, אך רק קולן נשמע דרך שפופרת הטלפון.

דרמת האבסורד, כך לימדנו המבקר מרטין אסלין (Esslin) בספרו "תאטרון האבסורד" (1961), מתרחשת בתוך עולם חלול וחילוני שאין בו אלוהים, ואילו כאן השכינה שורה כביכול בכול, שהרי מדובר בבית הרבנות שבו עוסקים לכאורה בעניינים רוחניים הרחוקים ת"ק פרסה מזוהמת החיים. ואולם, עד מהרה מתברר שלא רק הרעש הבוקע מן הרחוב פוגע ברוחניותו של המקום: דמויותיו הגלויות והסמויות-מן-העין של "המחזה" – רובן "כלי קודש" ועוזריהם – רחוקות מן הטוהר ומן הקדושה. איש מהן אינו "טלית שפולה תכלת", הגם שיש כאן כמובן דרגות שונות של מרמה ושל סיאוב. ובל נשכח שדוד אזולאי האב – שהוא הדמות המקבילה לאל המגונן על קנו והמרחף על גוזליו – הלך לעולמו בטרם עת, והשאיר את בתו היחידה יתומה משחר נעוריה. בתו מעידה עליו שגם בחייו לא היה באביה שום ניצוץ של קדושה.

תאטרון האבסורד, אף זאת לימדנו מרטין אסלין בספרו הנ"ל, מתאפיין תכופות בדואט של רפליקות קצרות המוליך בקצב מואץ לכיוונו של סוף שאינו סוף. דמויותיו שרויות לאורך כל המחזה בחדר אחד – בדל"ת אמות ובין ארבעה כתלים – על רקע תפאורה דלה ומצומצמת. ואכן, בניגוד לנובלה "הבת היחידה", העורכת לגיבוריה ולקוראיה מסע נרחב בנופיה המרהיבים של צפון איטליה והמגיעה עד אתרי נופש מרוחקים בהרי האלפים, הנובלה "המקדש השלישי" – כבדרמת האבסורד – מתרחשת כולה בחדר אחד בבניין הרבנות בתל-אביב, שאביזריו המעטים הם: שתי תמונות גדולות של הרב עובדיה יוסף ושל הראי"ה

קוק, ארון עם כתבי-קודש, שולחן משרדי ושני כיסאות, מכשיר להכנת קפה באמצעות קפסולות, קומקום להכנת תה וכוסות אחדות.

חרף השוני הגמור ברוחב היריעה וה"תפאורה", יש לשתי הנוכלות המאוחרות הללו קווי דמיון לא מעטים הקושרים אותן זו לזו – הן במישור דמוי-המציאות, הן במישור הרעיוני. בשתיהן הגיבורה היא בתם היחידה של יהודי ושל נוצרייה שהתגיירה, שבחרו לנהל את חייהם באירופה – בתנאי נוחות ורווחה ובאווירה רגועה וסובלנית של "live and let live", במרחק ניפר מ"פור ההיתוך" הישראלי. "כור היתוך" זה, שנועד לפני שלושה דורות לבטל פערים ולקדם תהליכים של מיזוג גלויות, הפך בדור האחרון מטרה לחציה של ביקורת קשה ונוקבת מצד גורמים אינטרסנטיים. במקומו מוצב כיום במקומותינו "סיר לחץ" קולני שבו מפעפעות בעיות קיומיות קשות ביחד עם בעיות מיותרות של שנאת אחים, שאותן שופתים לתוך הפליל הרווח כל אותם שליחי-ציבור חסרי מצפון שרוצים להפיק רווח אלקטורלי מן השסע ומן השנאה.

ואולם, בצד השסע העדתי ושנאת האחים יש במקומותינו גם גילויים של אחווה ורעות. יהודים היושבים בארצות הגולה, או ישראלים שהיגרו מהארץ, אינם מכירים – הם וילדיהם – את תחושת האחוה המפעמת בארץ בין חברים שגדלו יחדיו מילדות והמשיכו לשמור על קשר של רעות לאורך חייהם. זוהי חוויה ייחודית למדי, האופיינית לחיים בישראל, ש"זר לא יבין" אותה. דומה שרקלה לוצאטו, גיבורת "הבת היחידה", המבקשת לקחת חלק בלידתו של אח, מחפשת גם אֶחָאוּת וגם אחווה – קרי, גם תחושת אהבה של בן משפחה קרוב, אך גם fraternité במובן של רעות ושותפות גורל עם חבריך, בני-עמך, הגדלים יחדיו מילדות ועד זקנה.

משפחתה של רקלה קשרה את גורלה עם איטליה, ואחד מאבותיה, שריקרו דוד לוצאטו נושא את שמו, אפילו סייע לגריבלדי במלחמת השחרור שלה. לעומת זאת, דוד אזולאי מן הנובלה "המקדש השלישי", שהלך לעולמו בטרם-עת והשאיר את בתו היחידה יתומה מאב, הוא מאותם יהודים ילידי צפון אפריקה וחניכי תרבות צרפת, שלא עלו ארצה אחרי מלחמת אלג'יריה, אלא בחרו להגר לפריז כדי לחפש בה את עתידם ולבנות בה את ביתם. במילים אחרות, בניגוד לאביה של רקלה, ששורשיו נטועים באדמת "המולדת" מזה דורות רבים (המשפחה הגיעה לאיטליה מגרמניה לפני מאות שנים), דוד אזולאי, אביה היהודי-המרוקני של אסתר שמת בדמי ימיו, חי לאמיתו של דבר את חייו החדשים בצרפת במעמד של nouveau venu ("עולה חדש").

חרף השוני ברקעם החברתי-המעמדי של שני האבות, יש בכל זאת קווי דמיון לא מעטים הקושרים אותם זה לזה: שניהם יהודים אמידים המנהלים חיים נוחים בעיר אירופית יפה ועתיקה, עשירה באתרים יפים ובשכיות חמד. כל אחד מהם בחר להינשא לאישה זרה שעברה למענו תהליכי גיור וילדה לו בת אחת ויחידה. שניהם – הגם שאינם דתיים ונשאו אישה נוכרייה – אינם מגלים סימני סובלנות כלפי בתם היחידה ואינם נותנים לה חופש בחירה. כל אחד מהם אוסר על בתו להשתתף בהצגות של בית-הספר שיש להן אופי נוצרי, והבת נאלצת למצוא פתרונות-דחק ולשכתב ברגע האחרון את דרשת בת-המצווה שלה כדי שלא תיאלץ לצטט פסוקים שעלולים להתנשא על בני משפחתה הנוצריים ולפגוע בכבודם.

כידוע, יהודים כמו אביה של אסתר אזולאי, שעברו מצפון אפריקה לצרפת, לא בחרו לצאת נגד תרבות צרפת, כמו אחיהם שעלו ארצה והתחילו לאחרונה לחולל בה מלחמת תרבות מתוקשרת בניסיון למחוק את הישגי התרבות, אשר הושגו ברופם לפני בואם ארצה. הללו מנסים להשליט בארץ את תרבותם שמבית,

המושגות ברובה על צלילים של מוזיקה אנדלוסית ועל טעמיהם של מאכלים מעוררי געגועים מבית אבא-אימא, ולא דווקא על מורשת ספרותית עשירה ומעוררת השראה.

יהודי המאגר שהגיעו לפריז, לעומתם, למדו ב"אליאנס" ובסורבון, ובזכות התערבותם בתרבות המערב הם הוציאו מקרבם במרוצת השנים הוגי דעות חשובים כמו ז'ק דרידה וסופרים חשובים כמו אלבר ממי. הם היטיבו להבין שהמהפכה הטובה ביותר היא זו האבולוציונית, המשלבת מזרח ומערב, ישן וחדש, פמיליארי וזר, ולא זו המנסה לברוא מציאות חדשה "יש מאין".

גם דוד אזולאי, אביה של גיבורת "המקדש השלישי", כמו רבים מיהודי המאגר שהגיעו לפריז, הצטיין בסקרנותו האינטלקטואלית. כאדם תאב-דעת ושוחר-תרבות הוא התקרב לרב הסלוניקאי מודיאנו בזכות האתגרים ההגותיים שהרב הכריזמטי הציב לפניו, ולא מטעמים של דת ואמונה. ואף-על-פי שהיה חילוני "למהדרין", הוא לא נטש לגמרי את הזיקה לדת ולמסורת, מורשת בית אבא, וחינך את בתו ברוח ערכי היהדות. אכן, יהודי המאגר שנשארו מתוך בחירה ברחבי העולם, גם האתאיסטים שבהם, ממשיכים גם כיום, כבעבר, למול את בניהם, לחוג את חגיגות בר-המצווה שלהם ולערוך להם טקסי נישואין כדת משה וישראל.

ואולם, מעניין להיווכח שדווקא בתו היחידה של יהודי חילוני גמור כדוגמת דוד אזולאי, שלדבריה לא היתה בו אפילו טיפה אחת של אמונה במופלא ממנו, בחרה באורח חיים דתי והתחילה לשמור מצוות, בחינת "קלה כחמורה" (25). נרמז כאן שהתקרבותה של הבת אל הדת איננה רק חלק מתהליכי ראקציה גלובליים של חזרה אל הדת שסחפו את האנושות כולה בעקבות התמוטטותה של ברית-המועצות והיחלשות האידיאולוגיה הקומוניסטית שראתה בדת "אופיום להמונים". נרמז כאן שלימוד הלשון העברית ותרבותה הוא שקירב את אסתר אזולאי, הבת היחידה (וכן את הנערה רקלה לוצאטו מן הנובלה "הבת היחידה") אל אותו "חוט משולש": אל עם-ישראל, אל ארץ-ישראל ואל תורת-ישראל (או אל "ארון הספרים" העברי, הדתי והחילוני גם יחד, כפירושו של ביאליק במסות "הספר העברי").

הבגידה הלאומית, טען ביאליק באחת מהרצאותיו, התחילה לא עם רפיון הדת והיחלשות האמונה, אלא עם הזנחת הלשון העברית. יהודים שזנחו את הלשון העברית נשתמדו בכל אתר ואתר. בגמרא אנו מוצאים שני איומים הסמוכים זה לזה: "ארור אדם שיגדל חזירים, וארור אדם שילמד לבנו חכמת יוונית" (בבא קמא פ"ב ע"ב). הסמיכות של שני האיומים הללו, טען ביאליק, מלמדת כי "מי שעושה שפת נכרים שפת הנפש לבנו, סופו של בן בנו לגדל חזירים". כלומר, להתרחק מעצמו ומערכיו.

בשתי הנובלות לפנינו אב יהודי המנסה לקרב את בתו היחידה לעמו ולערכיו ושוכר לה מורה לעברית שילמדנה את השפה העברית ואת המנהגים לקראת טקס בת-המצווה שלה. כאן וכאן, לפנינו דמות של איש דת חמדן, הלוטש עין בבת היפה וחושק בה (ב"המקדש השלישי" התקרבותו של איש הדת הסלוניקאי מודיאנו אל תלמידתו הצעירה היא בעצם העילה לכל סבך הסיפור, שפרטיו נגלים קמעא-קמעא מן העלילה שמגוללת אסתר אזולאי באוזני הרב). בשני המקרים לימוד העברית נוטע בבת את הרעיון בדבר הצורך לשנות את אורחות חייה מן הקצה אל הקצה, ולממש את הפסוק המבטיח "לשנה הפאה בירושלים הפנויה". במילים אחרות: בשתי הנובלות המאוחרות של א"ב יהושע, הבת, שאביה דאג ללמדה עברית, מתחילה לשקול את האפשרות שבעתיד היא תנהל את חייה בישראל, ותרים תרומה לארצה, ולא רק לעמה ולדתו.

השם "אזולאי" – שהוא שמו של הרב בנובלה "הבת היחידה" – עבר בנובלה "המקדש השלישי" אל הגיבורה הראשית. שם זה, הנפוץ בקרב יהודים יוצאי מרוקו, הוא למעשה "מסכה" שעטו עליהם אותם יהודים "כוהנים" צפון אפריקנים, שלא רצו ששכניהם המוסלמים יזהו בנקל את יהדותם. במקום לשאת את השם היהודי המובהק "כוהן", המסגיר את הזהות האתנית של בעליו ללא דיחוי, הם בחרו להסוותו בעזרת ראשי התיבות של הצו המוטל על כוהנים בענייני אישות: "אִשָּׁה זֹנָה וְחִלָּלָה לֹא יִקְחוּ" (ויקרא כ"א, ז').

איסור זה מדאורייתא הכלול ב"הלכות איסורי ביאה" שב"משנה תורה" של הרמב"ם, מצוטט גם, בשינויים אחדים, בדבריה של אסתר אזולאי באוזני הרב, תוך מתן פירוש אישי משלה לתכניו של השם אזולאי: "מאחר שאני, בגלל השקר שלו, נעשיתי גיורת, ועל דוד חלו איסורי הנישואים של כוהן, שאינו רשאי להתחתן עם אישה גרושה, או חלוצה, או זונה, או גיורת [...] הצליח הרב מודיאנו לממש את זממו" (51). ובהערת שוליים: "חלוצה" בהקשר זה היא כמובן אישה שעברה הליך של ייבום או חליצה.

וישנן נקודות נוספות של אֶנְלֹוגִיָּה ודמיון בין שתי הנובלות: בשתייהן יש לאמה של הבת היחידה, שהתגיירה כדי לשאת את אביה, תפקיד שולי בלבד. בשתייהן ניתנת לבת הרשות לצאת החוצה ולהגיע למחוז חפצה ללא ליווי, מתוך ביטחון שהיא תמצא את דרכה בכוחות עצמה. וחרף החינוך של הבת לקראת חיים בוגרים שיש בהם מן ההתמצאות והעצמאות, האב אינו נותן לה חופש בחירה בענייני דת ואמונה. "זו רק הצגה" נאמר פעמים אחדות בנובלה "הבת היחידה" על טקס הפולחן הדתי, ובנובלה "המקדש השלישי" אכן לפנינו הצגה – מחזה של ממש הבנוי לפי כללי "שלוש האחדויות" של הדרמה הקלסית, וכן לפי כל כללי ה- *bienséance* ("דרך ארץ") ושל ה- *liaison des scènes* ("רצף התמונות") של הדרמה הנאוקלסית.

ואם הזכרנו את נקודות הזיקה של שתי הנובלות, יש לומר מילים אחדות על אחד ההבדלים הבולטים שביניהן. בנובלה "הבת היחידה" יש "שלישיות" רבות (הקתדרלה בעלת שלושת המגדלים, שלושת השערים, המשרד שבקומה השלישית, שלושת השעונים הבריטיים [57], שלוש השמלות [89], ועוד). ריבויין מזכיר את מרכזיותה של המספר "שלוש" ביצירת א"ב יהושע (ודי להזכיר את סיפורו המוקדם "שלושה ימים וילד").

לעומת זאת דווקא בנובלה "המקדש השלישי" בעלת הכותרת השלישנית, יש ריבוי של זוגות: ישנם, בראש וראשונה, הרב שושני ואסתר אזולאי היושבים בצוותא ערב שלם ומבצעים לפנינו דואט של רפליקות מהירות שהרב מנסה להשהותן, נזכרות כאן בנותיו התאומות של המזכיר יחיאל ברקוביץ, נזכרות שתי התמונות הגדולות – תמונותיהם של הרב עובדיה ושל הרב קוק – התלויות על קירות משרדו של מרן נסים שושני; נזכרים שני הרבנים המתחרים על המשרה בפריז, מתוארות שתי הבנות החוגגות את טקס בת-המצווה שלהן מול ארון הקודש, כשלצד הרב מודיאנו רב-הנכלים עומדים שני כוהנים אמיתיים ומבצעים את "ברכת כוהנים" כהלכתה. ועוד לא מנינו את כל הזוגות שבנובלה "המקדש השלישי".

ב. טרטיף היהודי

כבר בנובלה "הבת היחידה" מתרמזת ביקורת על תפקידם של "שליחי האל עלי אדמות" – רבנים ועסקני דת למיניהם – המופקדים על עיצוב חייו של היהודי, בין שהוא ישראלי ובין שהוא בן ליהדות התפוצות. ואולם, בנובלה "המקדש השלישי" נושא זה הוא הנושא המרכזי, המניע את כל מהלכי העלילה ושולט בכל הרובד הרעיוני שלה.

הפרדת הדת מן המדינה היא כידוע עניין מרכזי ועקרוני במשטרים דמוקרטיים מודרניים. במדינת ישראל, בניגוד למקובל בארצות המערב, לא התקבלה מאז הקמתה הכרעה פורמלית בנושא ההפרדה בין דת למדינה, ונשתמרו בה ההסדרים שהיו קיימים עוד בתקופה העות'מאנית ובשנות המנדט. ההכרעות בענייני נישואין וגירושין נותרו בידי הקהילות הדתיות ובתי הדין שלהן, החולשים על גורלותיהם של הנתונים למרותם והופכים לא פעם את חייהם לגיהנום עלי אדמות.

הקומדיה המוליירית "טרטיף" היא היצירה בה"א הידיעה המוקיעה את צביעותם של אנשי הדת ואת נכליהם. מחזה זה, שתורגם לעברית פעמים אחדות (למן תקופת ההשכלה ועד לתרגומים בני-ימינו של נתן אלתרמן, יהושע סובול ואלי ביז'אווי), אף השפיע על הרומן הראליסטי והאקטואלי הראשון בספרות העברית – על "עיט צבוע" של אברהם מאפו, ש"י יהוד" את כוהן הדת חסר המצפון, ונתן בידו שררה בזכות כספיו של חותנו העשיר געל, ששמו מעיד על אופיו ועל תכונותיו. בתרגומו של סובול, למחזה המוליירי ניכרת מגמת האקטואליזציה, הרומזת ליחסי דת ומדינה בישראל המודרנית, למעלליו של הממסד החרדי ולאופנת ה"החזרה בתשובה" של מטיפי דת למיניהם.

רגעי האַנגנוריזם (ההתוודעות וגילוי האמת) במחזהו של מולייר הם אותם רגעים דרמטיים שבהם אורגון, אבי המשפחה, מגלה לתדהמתו שאיש הדת הנערץ עליו, שבידיו ה"נאמנות" הפקיד את רכושו, אינו אלא נוכל נקלה וחסר מצפון. אַלמירה חדת-העין, אשתו ואם המשפחה, מזהה את צביעותו של טרטיף בשלב מוקדם ומזהירה את בעלה מפניו, אך אורגון אינו מאמין לחשדותיה ואינו סומך על שיקול דעתה. בסופו של דבר, האישה הנכונה מוצאת דרך לחשיפת כוונותיו הזדוניות של איש-הדת הדו-פרצופי. היא מחביאה את בעלה בהסכמתו **מתחת למפת השולחן**, ומזמינה את טרטיף לביתם. אורגון שומע כמו אוזניו איך איש-הדת ה"צנוע" מנסה לעגוב על אשתו ולפתותה למעשי אהבים.

הקומדיה של מולייר, כדרך של קומדיות קלסיות ונאו-קלסיות, מסתיימת ב"סוף טוב" ובחתונה: בחתונתם של בָּתו של אורגון ושל אהובה (וזאת לאחר שהבת כמעט שהורחקה במצוות אביה מבן-זוגה, כדי להעבירה אל חיקו של טרטיף הנוכל הצבוע). ב"מחזהו" של א"ב יהושע, כמו במחזה המוליירי, נחשפת לכאורה צביעותו של איש הדת בעת שהוא **מלטף את תלמידתו מתחת לטלית**, אירוע הגורר אחריו, לעדותה של אסתר אזולאי, מעשה נכלים הלכתי ערמומי שהרס את חייה וחסל את אפשרויותיה להינשא לבחיר-לבה. הסוף הטוב של הקומדיה הקלסית (חתונתם המיוחלת של זוג האוהבים אסתר ודוד) עדיין אינו מנצנץ כאן באופק. לפי שעה אסתר נשארת כלה שאינה משתחררת מכבלי הדת.

דומה שרק סופר כדוגמת א"ב יהושע, שאָמו הגיעה ארצה ממרוקן כשנות דור לפני העלייה הגדולה של שנות החמישים והשישים, נישאה לבן העדה הסלוניקאית, והקימה אֶתוּ משפחה המורכבת מרבדים רבים של המרקם האֶתני שמציעה המציאות בישראל (כמו עוגת השכבות הצרפתית mille-feuille – "אֶלֶף עלים", הנזכרת בנובלה, הלא היא "עוגת נפוליון" שבפינו) – מסוגל

להרשות לעצמו לומר בריש גלי את מה שאנשים אחרים אינם יכולים להרשות לעצמם לומר מחמת צביעותה של אופנת התקינות הפוליטית. הוא מראה לקוראיו איך עסקנים פוליטיים יוצאי מרוקו, אנשי ש"ס ואנשי ליכוד גם יחד, מפלגים את העם, משסעים את החברה, משסים את העדות זו בזו, מתוך ניסיון ציני לבטל את הישגי "כור ההיתוך" ו"מיזוג הגלויות", מבלי להבין את גודל הנזק שהם גורמים לעם ולמדינה.

הנובלה "המקדש השלישי" יוצאת – בדרך רמזנית ואלגורית אמנם – נגד כל אותם עסקנים ועיתונאים, דפריס קולניים מטעם עצמם של יהודי המזרח, המתלוננים ללא הרף על קיפוח ובו בזמן מקפחים את זולתם ומעמיקים את השסע העדתי. התככים חסרי המצפון האלה אף נוהגים בכפיות תודה עזת-מצח כלפי אנשי "המוסד" ותנועות הנוער החלוציות, שסיכנו את נפשם כדי להעלותם ארצה, ולפעמים אפילו שילמו על כך בחייהם כבפרשת הספינה "אגוז". הם לא יזכירו לעולם את לובה אליאב, שעמד בראש המפעל של הקמת חבל לכיש ופעל ללא לאות כדי לאפשר את העלאת את יהודי המאגר ולחקל את תהליכי קליטתם. הם גם לא יזכירו את נתן אלתרמן שיצא בחירוף נפש להגן על עולי מרוקו נגד מדיניות העלייה השגויה של שרי המפלגה השלטת. הם אף לא יזכירו את סא"ל אלכס גתמון (גוטמן), ניצול שואה יליד פולין, שישב ארבע שנים במרוקו בשליחות מטעם "המוסד", עטוי תחפושת של קצין צרפתי, ופיקד בחשאי על העלאת יהודי מרוקו תוך סיכון חייו.

ואכן, א"ב יהושע שם בפי יחיאל ברקוביץ, מזכירו האשכנזי של מרן נסים שושני את המשפט המבטא כמדומה את עמדתו האישית החוץ-ספרותית, שאינה כבולה בסד התקינות הפוליטית: "בניגוד למה שאתם המזרחיים חושבים, אנחנו האשכנזים באמת דואגים לכם לפעמים." (62). הוא מראה כאן חוקיקה הבלתי כתובים של "התקינות הפוליטית" – אלה שנחקקו כידוע כדי למנוע אפלייה ולבנות שוויון ואחוזה – קורעים היום את המרקם החברתי שהושג כאן בדי עמל, כי הם מתירים להשמיע אמת אחת – האמת של אלה המשימים עצמם בעמדת קיפוח – עמדה שמציאות והמצאה משמשים בה בערכוביה. תקופתנו הבתר-מודרנית כפתה את אנשי הרוח והתקשורת באזיקי "התקינות הפוליטית" וכפתה עליהם את חוקיה הצבועים שמקורם בהתנשאות של "פטרונים" שכבר מזמן איבדו את כוחם על אותם "מיעוטים מקופחים" שכבר מזמן הפכו לרוב שאינו חושש לעסוק בקיפוח ובהדרה, אף מכריז על כוונותיו בריש גלי.

לא מקרה הוא שבנובלה שלפנינו מי שמחזיק במשרה זוטר של "מזכיר" הוא אשכנזי שהיה פעם סטודנט לרפואה ו"חזר בתשובה" (והוא נזקק ל"חלטורות" כדי לפרנס את משפחתו הקטנה). לעומת זאת, הרב הבכיר ממנו, במעמד ובתנאי שחר, הוא ש"סניק ממוצא מרוקני, שמפרנס את אשתו ואת ששת ילדיו מבלי להזדקק להשלמת הכנסה. ניפרים כאן תהליכי שידוד המערכות והמופיליות החברתית שחלו בחברה בישראל בדור האחרון, שהובילו את עולי המאגר לתפוס משרות רמות בכל מוקדי הכוח: כנסת, ברשויות המקומיות, בצבא, במשטרה, ועוד (אך כל התמורות האלה, שהעבירו את שרביט ההגמוניה מיד ליד, לא הפסיקו את מטר התלונות בדבר קיפוח וקדרה). ה"מחזה" שלפנינו מראה את הסיטואציה החברתית הזאת בחיוך סלחני, תוך הפרת כללי PC מקובלים ו"מקודשים", שלא כל אחד אמיץ דיו להוביל אותם אל עמוד הקלון.

והרי עצם צירוף-המילים "פוליטיקלי קורקט" אינו אלא אוקסימורון המפגיש באופן אלים ושרירותי את הדרישה החיובית להשגת תקינות ואמת ואת הפרת התקינות והסתרתה המכוונת של האמת לשם השגת אינטרסים פוליטיים נלוזים. אין הוא אלא "דגל לבן" להשגת תקופת הפוגה של "שקט תעשייתי". א"ב יהושע בנובלה הדרמטית "המקדש השלישי", אינו נענה לצו האופנה האחרון, בז

ל"טרנדים" למיניהם, קורע את המסכה מעל צווי התקינות הפוליטית, הנותנים בגלוי הָתֵר לאמירות ולעֲמדות צבועות של "אחד בפה ואחד בלב."

"מחזהו" של יהושע מעמיד לנגד עינינו תמונה אמיתית וגלויה לעין, שבמרכזה עסקנים קטנים הדואגים לכֶּצֶעם, לקידום מעמדם ולסיפוק יצריהם, ומה שיפה לגבי תיאורם של עסקנים קטנים במועצה הדתית יפה גם לתיאורם של חברי כנסת השואפים מעלה-מעלה ותיאבונם אינו יודע שָׁבֵעָה. הסיפור על הפרדתם של זוג האוהבים – אסתר ודוד – ביד קשה ובזרוע נטויה של "רועי העדה" כמוה כפירוד וכשסע שגורמות כיום לחברה בישראל המפלגות הפוליטיות, שרובן עושות כן ביוֹדֵעִין, באמתלות שנועדו להשגת הון פוליטי. והלא **מפלגות** פוליטיות – גם כשהן נושאות שמות שנלקחו מן השדה הסמנטי שעניינו גישור, איחוד, ליכוד וגיבוש – הן לאמיתו של דבר מושג הגזור מן השורש פל"ג. הן אינן מאחדות, כי אם **מפלגות** את הציבור, ונוהגות בו במדיניות אינטרסנטית של "הפָּרֵד ומשול".

ג. פורים או כיפורים?

האישה המגיעה אל משרדי הרבנות כדי למסור את עדותה היא אפוא נָצֵר למשפחת כוהנים, ששינו את שמם לאזולאי, וגם בחיר-לָפָה דוד משיח – הריהו כוהן, בן למשפחת סוחרים יהודיים יוצאי פרס היושבים בפריז. שני האוהבים הצעירים, שהיו יכולים להקים משפחה לתפארת אלמלא הפרידו ביניהם ופילגום, נופלים קורבן לחוקים ולמצוות שנחקקו לפני אלפי שנים, בעת שלמושג הכהונה היתה משמעות אמיתית וממשית בחייו של אדם מישראל. מפיל אותם בנכליו איש דת שאינו כוהן, אף אינו מקפיד על "קלה כחמורה" בחייו הפרטיים, אך כופה תרי"ג מצוות על זולתו.

ואולם, כל זה תלוי במידת האמון שנותן הקורא בעדותה של אסתר אזולאי, שאין מדובר בפלקט רעיוני כמו אצל מאפו או יל"ג הנמסר מטעמו של מספר "כל יודע". אצל א"ב יהושע נרמז שאיש אינו נטול הרהורים של יצר-הרע, ואפילו מרן נסים שושני, שהוא איש משפחה למופת ואדם מסור ושומר טוב, נמשך במקצת אל האישה היושבת מולו ואפילו מיטיב את מראהו בחשאי בסרקו במסדרון את שָׁעֵר ראשו לפני המשך השיחה אֵתָה. תיאור האווירה המחושמלת האופפת את הגבר והאישה, היושבים בחדר אחד בלי להקפיד על איסור ייחוד, זרוע ברמזים המאותתים שהשניים עלולים להינעל בבית הרבנות ולבלות שם את כל הלילה (הלשון בתיאור המתח המיני הנוצר בחדרו של הרב זרויה ברמזים פרוידיאניים בעלי אופי ליבידינלי הגלומים בשורות ביאליקאיות כדוגמת: "אֵיךְ אָבֵא בְּשַׁעְרֵי / אֶרֶץ הַסִּגְלָה, / וּמִפְתָּחֵי שְׁבוּר, / וְהִדְלַת נְעוּלָה?")

המבקר אבי גרפינקל, במאמר ראשון, גדוש בידע ובבקיאות, על הנובלה "המקדש השלישי" ("הארץ", "ספרים", מיום 21.4.2022) – הגדיר את הנובלה כחיוורת ואנמית במקצת, כי אין בה צדדים של עימות בין שתי הדמויות הראשיות שלה. והרי, כדבריו, בין שתי הדמויות הראשיות הולכת ומתהווה אווירה הטעונה במתח מיני, ואם כן הדבר, לא עימות צריך לחפש כאן בין השניים. המעקב אחר דבריהם הוא מעקב אחר צירופי לשון דו-משמעיים רוויים בארוטיקה וטעונים בהוראות נועזות, שממלאים את הקורא סקרנות משועשעת. גבורתו של מרן נסים שושני מתבטאת בכיבוש היצר, ואילו מתחרהו, הרב הפריזאי שלא כבש את יצרו, הרס לכאורה את חייה של נערה יהודייה אחת, בת יחידה ומיוחדת, במעשה שהוא בבחינת "מַעֲנֵת לא יוכל לְתַקֵּן."

אין עימות בין שתי הדמויות הראשיות – הרב והאישה המגוללת לפניו את עדותה – גם משום שאינטרסים משותפים מציבים אותם מאותו צד של המתרס. רק פה ושם יש רגעים של עימות ועוינות-מה בעת שאסתר אזולאי מתרגזת ומבקשת להפסיק את עדותה ולעזוב את החדר מחמת הערותיו התכופות של מרן נסים שושני הקוטעות את חוט מחשבתה ומאריכות את העדות לבלי סוף (במין היפוך מחוכם של סיפור שחרזדה באוזני השולטן ב"אלף לילה ולילה", שבו האישה היא המאריכה את הסיפור ככל יכולתה כדי להאריך את תוחלת חייה).

אכן, לא תמונה בינארית בצבעי "שחור-לבן" מוצגת כאן לפנינו: מרן נסים שושני ומזכירו יחיאל ברקוביץ עתידים לצאת נשכרים מן האינטרס המשותף שיש להם עם האישה המוסרת לפני הרב את עדותה. ומי יודע? ! הייתכן שאסתר אזולאי אינה אלא כלי שרת – אישה שנשלחה לחסל קריירה של יריב פוליטי, ערב מינויו והעלאתו בדרגה, באמצעות תלונה של Me Too בדבר הטרידה מינית, שהיתה או לא היתה לפני שנות דור, כמקובל בזמננו? והרי כימינו תלונה כזאת יש בכוחה להניף את חרב החיסול באבחה אחת על ראשו של המואשם, שיסולק ברגע מן הזירה וייתלה על עץ גבוה.

הלוך הרוח האבסורדלי השורר בדור האחרון "תכנת" את התודעה הקולקטיבית להזדהות אוטומטית עם תלונותיהן של נשים, ולהאמין לכל מילה היוצאת מפיהן, עד שהוא משכיח את כללי ההיגיון. הייתכן שמחצית האנושות משקרת דרך-קבע, ואילו מחציתה השנייה דוברת אמת ללא רבב? לפיכך מיטשטשת כאן מול עינינו העובדה שאסתר אזולאי בעצם מגיעה אל הרב מצוידת בתכסיס מקיאוליסטי למדי, הרחוק מכל תמימות, לחיסולו המידי של יריב פוליטי, ושהיא בעצם מציעה לרב בעקיפין שלמונים בדמות משרה מכובדת ומשתלמת. ערמתה של האישה העצמאית והמרשימה הזאת נחשפת גם בהמשך העלילה, כשמתברר שהיא בעצם התגנבה בהעדרו של הרב אל חדרו ומדדה את הרווח בין שני מסמרי התמונות התלויות על הקיר כדי לתלות עליהם במהלך פגישתם את תמונת בית-המקדש השלישי, פרי תכנונה.

בהקשר זה יש להוסיף ולהזכיר שאסתר אזולאי אינה מתלוננת על פרשה חמורה ומובהקת של התעללות מינית שאין עליה סליחה ומחילה: מדובר באירוע חד-פעמי של ליטוף שאירע לדבריה לפני שנות דור ולא חזר אפילו פעם אחת, הגם שהצעירה הפגועה, שחייה נהרסו, המשיכה לפקוד את שיעוריו של הרב שנים לאחר המקרה. הנוכלה "הבית השלישי" משאירה את ההתרשמות האובייקטיבית מן האירוע לשיקול דעתו של כל קורא ומאזין. עדותה הסובייקטיבית של האישה מושכת אל איזור דמדומים מעומעם ומעורפל, שיכול להתפרש לכאן ולכאן.

ואם הרב מודיאנו מעולם לא התקרב לאסתר אזולאי אפילו פעם אחת נוספת אחרי אותו ליטוף אחד ויחיד, ולא עשה כל ניסיון להציע לה הצעות ולקשור את גורלו בגורלה (וזאת בניגוד לרב אזולאי מן הנוכלה "הבת היחידה" המטפח בדמיונו חלום חסר שחר בדבר האפשרות לשאת לאישה את תלמידתו היפה והעשירה, הצעירה ממנו בשנים רבות), שמא לא היה הגיור שערך לה אלא טעות הלכתית מצערת, ולא מעשה מרמה זדוני, מתוכנן ומכוון?

מהלכי העלילה וסבך הקשרים מושכים אפוא לאפשרויות פרשניות שונות ומנוגדות: מן הצד האחד, לפנינו לכאורה טרגדיה מכאיבה ומקוממת-לב (כביצירותיו של יל"ג שבעקבותיהן בחר ש"י עגנון – הנזכר בנובלה שלפנינו בקריצת-עין אירונית – את שמו ואת המוטיבים של אחדים מסיפוריו). במרכזה ניצבת לכאורה, כבפואמה הנודעת "קוצו של יוד", אישה שחייה נהרסו בגלל

אכזריותו של רב חסר-מצפון, שמצא פֶּרְצָה הלכתית מופרכת המערערת את תקפות הגט ודן את האישה לעגונות נצחית (וכאן היא מערערת את תקפות הגיור של אמה של אסתר כדי להפריד בינה לבין בחיר-לִבָּה עד עולם).

מן הצד השני, לפנינו "מחזה" קומי להפליא, שנימתו המשעשעת ופרצי הצחוק התכופים שהוא מעורר בקוראים עומדים לכאורה בסתירה גמורה לטרגיקה השפוכה על פניו. אכן, שיחת ה-tête-à-tête הנערכת בין מרן נסים שושני לבין אסתר אזולאי, הצעירה היהודייה שנשארה "עגונה" לנצח-נצחים, רצופה ברגעים קומיים למכביר. ונשאלת השאלה: האם לפנינו יצירה טרגית שרוח נכאים שפוכה על פניה, או קומדיה מצחיקה ומפולפלת?

יצירה שבה הגיבורה הראשית נושאת את השם "אסתר" היושבת מול רב ששמו "שושני" [אמנם מדובר ברב יצא מרוקו, ששינה מן הסתם את שמו מ'בן-שושן' ל'"שושני", אך שמו נועד להזכיר גם את שמה העיר הפרסית העתיקה שושן]; יצירה שֶׁבָּהּ הגבר האהוב שהופרד מן הגיבורה הוא בן למשפחה פרסית – כל אלה מעלים כמובן את זִכְרֵן מגילת אסתר ואת מופעי ה"פורים שפיל" עטורי המסכות והתחפושות.

יתר על כן: סיפורו הצדדי של יחיאל ברקוביץ, המזכיר האשכנזי של הרב, נקשר לפסוק רב-משמעות מן המגילה: "וְרַבִּים מֵעַמִּי הָאֶרֶץ מְתִיָּדִים" (אסתר ח', י"ז). כזכור, ברקוביץ הכשיר את עצמו על דעת עצמו להיות מוהל לצורך השלמת הכנסה, ואת עיקר פרנסתו הוא מוצא מניתוחי מילה שהוא עורך לעובדים זרים, בעיקר לפליטים מאפריקה, עובדים לא חוקיים, המבקשים להיטמע במדינת ישראל ולהידמות לתושביה החוקיים כדי שלא יגורשו מהארץ. קשה להאמין אך מדינת ישראל, חרף כל קשייה וסיכונה, הפכה בשנים האחרונות ל"אלדורדו" – משאת נפשם של פליטי רעב וחרב – כשם שמטבע השקל שלה (שוב, מי היה מאמין!?) היה לאחד המטבעות החזקים והיציבים בעולם, בעוד מטבעותיהן של האימפריות השוקעות מאבדים מערכם וצונחים מטה-מטה.

הצעתו של הרב לאסתר אזולאי שתינשא לבחיר-לִבָּה בנישואים אזרחיים גם היא הצעה קומית באבסורד הגמור הגלום בה, בחינת "וְנִהְיֶה הוּא". האם ניתן לצפות שרב אורתודוקסי יעלה אותה על דל שפתיו? האם יענה רב אורתודוקסי "אמן" לברכה הנאמרת ביוזמת האישה המתארכת במשרדו? תפניות אלה וכגון אלה מלמדות ש"המחזה" שלפנינו הוא מין "פורים שפיל" מודרני ואבסורדי, מלא בהפתעות משעשעות. למקרא הנובלה ה"פורימית" הזאת עלה בדעתי סיפור מאוחר של חיים-נחמן ביאליק – "איש הסיפון" – שעליו כתבתי בספרי "לנתיבה הנעלם: עקבות פרשת אירה יאן ביצירת ביאליק" (2000)* את הדברים הבאים:

ובתוך כך הולכת ובנית לה מגילת אסתר מודרנית, שגם בה כזכור נתהפכו כל היוצרות (בחינת "וְנִהְיֶה הוּא"). סיפורו של הגוי השיכור [...] שנשא אישה יהודייה (עטל יעקובלביץ = אסתר לבית יעקב), מרמז לסיפורה של אסתר בחצר אחשוורוש [...] חג הפורים וסיפור מגילת אסתר משתקפים כאן בדרכים רבות ומגוונות: כל הדמויות באונייה מתוארות כדמויות המשתתפות ב"נשף מסכות" [...]. אחיה של עטל [...] רצה למלט את רכושו, ובחר להוביל שטיחים לפרס [...]. פרס נזכרת גם בשל הזיקה למגילת אסתר שבה מצוי התקדים העתיק לתכנית כוללת להשמדת העם היהודי, ובו נזכרת המילה "יהודי" ונגזרותיה כארבעים פעם. "וְרַבִּים מֵעַמִּי הָאֶרֶץ מְתִיָּדִים", נאמר במגילת אסתר (ח', י"ז), וכאן – בעיצומה של התגברות האנטישמיות באירופה – "מייחד" ביאליק את המלח הארי [...] טמון ביצירה רעיון הקמתו של בית לאומי לעם היהודי, שבו יוכל אדם מישראל ליצור את תרבותו הייחודית, ואף להשפיע ממקום מושבו על העולם כולו. בתיאור

המאכלות האסורים, שעל גבי האונייה הצרפתית, נאמר ללא-מילים, שטוב לו ליהודי "ארוחת ירק", שאינה נתונה לו בחסדי זרים, מ"שור אבוס" על שולחן נֶכֶר. ובמעגל הרחב יותר, מוטב ליהודי לנטוש את סיר הבשר שבאירופה, לצאת את עריה המעטירות, המקיאות אותו מקרבן, ולהסתפק בחיי צנע ביישוב קטן ודל, שפולו שלו. (עמ' 216 – 217).

מאחר שקשה לי להאמין שא"ב יהושע קרא את ספרי על ביאליק ופרשת אירה יאן, אני יכולה שלא לעמוד בפה פעור מול הדמיון בהשקפתם של שני הסופרים הגדולים ומול הדרך הדומה שבה בחרו להמחזי את השקפתם.

כאשר מוריה, אשתו של מרן נסים שושני, מבקשת מבעלה שיקנה לה ירקות בדרכו הביתה מן העבודה, ומתרה בו שיבחר ירקות טובים ולא "איִדָּאָה" של ירקות (42) דומה שהאישה מורידה את בעלה, איש דת רוחני שאינו משתכשך בזוהמת העולם-הזה, מ"שפירר עליון" אל קרקע המציאות. היא מתווה לו את הדרך הנכונה שבה יוכל דור ההמשך שלהם לחיות במרחב השמי – כשעל שולחנו תעלה ארוחת ירק צנועה אשר תשביע את היושבים בארץ די צורכם ותשפר את איכות חייהם חרף צניעותה, ואולי דווקא בזכותה. והמרשם שלה המתאים לצורך בחירתם של מצרכי מזון פשוטים, מתאים גם לבחירת המזון הרוחני שעתידי העם לצורך בדורות הבאים.

חרף ההמלצה לאכול ארוחת ירק צנועה ולבנות כאן בית שלישי צנוע, שאינו מנקר את עיני העולם, האוקסימורון "חנות הירקות הזוהרת" החותם את הנובלה מרמז שחיינו במרחב השמי יהיו מורכבים גם להבא מניגודים בינאריים עזים ונועזים, שאינם מתמזגים ואינם מתפשרים זה עם זה: יהיו בהם מן הצנע והצניעות של מוריה שושני, שצריכה להאכיל שישה ילדים ממשכורת ממשלתית אחת שאינה מרקיעה שחקים, ומן הזוהר והברק של אסתר אזולאי היפה והעשירה שבעבורה רק הזבול הוא הגבול.

כאמור, מגילת אסתר היא התקדים העתיק לתוכנית כוללת להשמדת העם היהודי, ולתוך סיפורה הפרסי של אסתר אזולאי מתגנבת גם בעיית האיום האיראני. לא כולם יודעים זאת, אך האיראנים אינם בני הגזע השמי, כי אם בני הגזע האַרִי [Aryan] – מתברר אפוא שעוד לפני הספירה ביקש הגזע הארי להשמיד את עם ישראל, הרבה לפני התעוררותה של שנאת ישראל בקרב נוצרים ומוסלמים (וכמאה דורות לפני ניסוחם של חוקי הגזע הנאציים ששללו זכויות אזרח מכל מי שאיננו ממוצא אַרִי).

אסתר מספרת איך בחיר-לִבָּה דוד משיח, הנושא למעשה את שמו של אביה המת, נוסע לאיראן לקנות שטיחים, והם – האיראנים – "מקבלים אותו על-פי הכללים השמורים לכל אזרח צרפתי, שהרי הם רוצים להשמיד את ישראל אבל לא את היהדות" (60). א"ב יהושע מנסה לשער כמדומה איך ניתן יהיה לחיות כאן את חיינו – במציאות רב-לאומית, רב-דתית ורב-תרבותית – לאחר שרעיון "שתי המדינות" ירד לגבי דידו מן הפרק ומלחמת התרבות הדתית והעדתית עודנה בעיצומה.

את ההתמודדות ואת מציאת הפתרונות לסבך הבעיות הניצבות בשער הוא מפקיד בידי הנשים. דומה שיהושע, שספרו "שליחותו של הממונה על משאבי אנוש" (2004) נושא את הכותרת האנגלית "Women in Jerusalem" מאמין בכוחן של נשים להנהיג את העולם ביתר היגיון והגינות. ירושלים של יהושע היא עיר קדושה וחשובה לשלוש הדתות המונותאיסטיות, ולא רק בירתה של ישראל הריבונית. בתוכנית בית המקדש השלישי שתולֵּה אסתר אזולאי על שני המסמרים

שהחזיקו את תמונות הרבנים במשרדי הרבנות, יש מרכיבים של צניעות, סובלנות והתחשבות בכל המאמינים לדתותיהם ולפלגיהם.

סופה של הנובלה מכוון את הזרקור אל שתי דמויות נשיות מנוגדות-לכאורה: אל דמותה האפורה, היום-יומית ונטולת היומרות של מוריה שושני המסתפקת כאמור ב"ארוחת ירק" ומורידה את בעלה הש"סניק (שיש לו שישה ילדים כמניין שישה סדרי משנה) אל קרקע המציאות. זרקור נוסף מכוון אל דמותה הגרנדיוזית של אסתר אזולאי המתכננת "בית מקדש שלישי" שיעמוד "מחוץ לחומת העיר העתיקה, צנוע, נחבא אל הכלים [...] מקום שאינו מפריע לשום מקום קדוש אחר [...] לא יוקרבו בו קורבנות [...] אבל המזמורים וההמנונים שבו יעוררו את המתים." (58).

העתיד נתון כאן בידי הנשים שהתחילו לבטא בדורות האחרונים את התקוממותן ולנקום את נקמתן לאחר דורות רבים של עבדות והשפלה, ניצול מיני ורשע, מכות ושפיכות דמים. דומה שא"ב יהושע מאמין שהנשים הן-הן אשר תבאנה לכינונו של עולם טוב יותר מזה המנוהל בידי גברים שתלטניים וכוחניים הששים אלי קרב.

ולסיום, כדאי כמדומה לזכור ולהזכיר שזיקתו של יהושע אל הנוסח האלגוריסטי, המטא-רליסטי, הממחזי אידיאות וממחיש אותן באמצעות סיפור ליטרלי "פשוט", לא תמיד נתקבלה בביקורת באהדה. עורכי הגיליון הראשון של כתב-העת האונגרדי "סימן קריאה", ניסו לערוך לא"ב יהושע האלגוריסטן "טיפול המרה" ולהטותו לאפיקים נאו-רליסטיים בנוסח הסיפורת האנגלו-אמריקנית (ג'יימס ג'ויס, הנרי ג'יימס, ויליאם פוקנר ווירג'יניה וולף). בפתח הגיליון הראשון הצהירו העורכים שהביטאון החדש לא יגיש לקוראיו סיפורים שהם "מעשה-תשבץ של משמעויות", ויעדיף לפרסם סיפורים ש"יש בהם הסתכלות בגופי מציאות."

א"ב יהושע השתדל אמנם לרצותם. הוא ריווח פה ושם את המרקם הצפוף של כתיבתו והתאמץ להעניק לספריו חזות רליסטית נינוחה, ללא יומרות אינטלקטואליות ושאיפות אגליטיות בולטות לעין. ואולם כל ניסיונותיו להתכחש ל"זנר הפנימי" שלו ולהרחיק מסיפוריו את הממד האידיאי המתוכנן שלהם לא צלחו. יצירותיו היו תמיד, מראשית דרכו ועד לנובלה "המקדש השלישי", יצירות הגותיות, המתבוננות על מציאות חיינו ומנסות לנתח את המצב הישראלי המורכב בהקשריו הלוקליים והביניים-לאומיים. לא פעם הסיפור ההגותי הסמוי ביצירותיו מורכב ומעניין יותר מן הסיפור הליטרלי, "הפשוט". חשיבותה של האנליזה שהוא עורך בניסיון להבין את ה-*condition juive* ואת המצב הישראלי רבה לדעתי אף יותר מזו של ספרי עיון מרכזיים, פרי-עטם של ראשי המדברים במדעי המדינה והחברה. וכך, גם אם אינך שותף מלא לדיאגנוזות של א"ב יהושע לגבי ההווה המתהווה או לפרוגנוזות שלו לגבי עתיד העם והעולם, ההגות המורכבת שבבסיס ספריו – רומנים וספרי-עיון גם יחד – תמיד מסעירה, ממגנטת ומאתגרת.

ניתן לראות ולהראות, שאפילו בנובלות המאוחרות שלו – "הבת היחידה" ו"המקדש השלישי" – הוא לא נטש לרגע את הפיון האלגוריסטי, האידיאי והאידיאולוגי, של כתיבתו – אלא לכאורה. כאשר נשאל לפעמים בראיונות על מלאכת הכתיבה שלו, הוא התבטא לדעתי לא אחת כאותם "אנוסים", שיצאו החוצה בגילוי ראש אך שמרו על דתם מאחורי חלונות מוגפים. הוא ניסה שוב ושוב לרצות את עורכיו, מבקריו ולתת להם כביכול את מבוקשם.

לעומת זאת, בשתי הנובלות המאוחרות שלפנינו, א"ב יהושע נוהג כמו שתי "הבנות היחידות" שהעמיד במרכזן, שהשתחררו מדמותו העריצה של האב והגיעו בסופו של דבר לאינדיוידואציה ולהצגת השקפתן האישית בלא פְּחָל וְשָׁרָק. הוא בחר לשרטט כאן את דמויותיהן (המתלכדות במובנים מסוימים לדמות אחת) של שתי גיבורות צייתניות, בנות יחידות של אב תקיף ושתלטן, שהחליטו לזקוף קומה ולהתחיל לנהל את חייהן מבלי להתנצל ומבלי לכופף ראש לפני תכתיבים. גם הסופר בעצמו, כמו שתי הגיבורות בנובלות המאוחרות שלו, אומר כאן את דברו מבלי לחשוש פן יפגע בכללים פואטיים "מקודשים" של עורכים ומבקרים שניסו להכתיב לו איך עליו לכתוב. הוא אף מתבטא כאן מבלי לחשוש פן לא השתמש כראוי בחוקי התקינות הפוליטית (PC) ה"מקודשים", שהצביעות ניבטת מהן מכל חרך וצוהר.

שתי הנובלות האלה – "הבת היחידה" ו"המקדש השלישי" – הן היצירות המשוחררות והאמיצות ביותר של א"ב יהושע, הן מן הבחינה האידיאלית - האידיאולוגית הן מן הבחינה הפואטית. שתיהן יצירות אפילות של סופר חשוב שממרום גילו כבר אינו שואף לשאת חן בעיני הזולת, אינו זקוק למאשרי-דרך, אף אינו יודע מורא מה הוא.

זיוה שמיר

* גם ספרי "לנתיבה הנעלם" (2000) וגם ספרי "באין עלילה" (1999) העוסקים בין השאר בסיפורו המאוחר של ביאליק "איש הסיפון" אלו זה מכבר עד לעותק האחרון, אך ניתן לקרוא בהם בחינם, בקטגוריה "ספרים להורדה" שבאתרי: www.zivashamir.com